

Te « Vā Mō'a 'o Taputapuātea » 'e te tītiro Faufa'a Tumu nō te Ao ā te Unesco E aha atu ra ?...

PĀPA'IHIA 'E FRANCIS STEIN, TI'A MONO FA'ATERE NŌ TE PŪ NŌ TE TA'ERE 'E NŌ TE FAUFA'A TUMU ; HURI-PARAU-HIA 'E HIRIATA MILLAUD, TŪ'AU HIRO'A TUMU NŌ TAHITI TOURISME (FARE MĀNIHINI), TONO-HA'A-HIA I TE PŪ NŌ TE TA'ERE 'E NŌ TE FAUFA'A TUMU.

I te matahiti 2016, i fāna'o ai 'o Pōrīnetia farāni, nā roto i te Hau Farāni, e horo-tāta'u atu nō te tāpa'ora'a i te « Vā Mō'a 'o Taputapuātea » i ni'a i te tāpura tītiro Faufa'a Tumu nō te Ao ā te UNESCO.

I te 9 nō tiunu 2015 na, 'ua mā'iti te 'Āpo'ora'a 'oire nō Taputapuātea i te tahi fa'aotira'a mana e fa'ati'a e 'ia tāpa'ohia te Vā Mō'a nō te pū-marae o Taputapuātea 'ei Faufa'a Tumu nō te Ao ā te UNESCO.

I Taraho'i i te mahana matamua nō 'atopa 2015, 'ua fa'ari'i poupu 'e 'ua turu pāpū te tā'ato'ara'a o te mau ti'a nō te 'Āpo'ora'a rahi o Pōrīnetia farāni i te horo-tāpa'ora'a nō te Vā Mō'a 'o Taputapuātea i ni'a i te tāpura o te faufa'a tumu nō te ao ā te UNESCO, mai te mā'iti i te hō'ē fafaua'a mana i tu'u-tuatāpapa-hia atu na i mua i tō rātou aro.

Nō reira, 'ua ti'a roa i te nūna'a nō Ra'iātea, 'e i tō Taputapuātea ihoā rā, 'ia te'ote'o mai i te fāna'ora'a i te hō'ē faufa'a tumu mai teie, tei riro ho'i 'ei 'ite tā'a 'ē nō te ao tā'ata mā'ohi nō tāhito ra 'e, vāhi ra'a ro'o rahi 'e te hanahana ho'i, ha'apūra'a matameha'i o te iho tupu 'e nō te hīro'a tumu mā'ohi nō Pātifita pā'ato'a.

Te ti'a nei i te pū nō teie tūha'a-vā te tahi nau papa 'e marae fa'ahiahia ; e mau ahupatu-ra'a e au i te mau fa'anahora'a tumu ā te mau pae fenua Pōrīnetia rōpū-hiti'a-ō-te-rā mā ; te vai ato'a nei te mau i'oa vāhi 'e te mau tāpa'o 'una'una ho'i nō tō na vāna'a e tā na mau peu tumu.

Te tā'ato'ara'a o te mau tāipe mana nō teie nei tūha'a-vā, 'a tae noa atu i tei tā'amuhia i te mau parau pa'ari tu'utu'ua 'e i te tua'ā'ai ra, 'ua riro ia 'ei mau tāpa'o teni pariparira'a nō te niu-papa-ra'a i te faufa'a i'ei'e nui 'e tā'a 'e mau ho'i o Taputapuātea.

'A tae ho'i ē... e fāna'o mau teie nō te nūna'a, nō Ōpōa 'e Hotopu'u ihoā rā !

'Ia mānuia noa mai teie 'ōpuara'a tāpa'ora'a, 'ua riro ia 'o Taputapuātea 'ei faufa'a hīro'a tumu farāni mātāmua nō te mau fenua ara mōana, 'e te mahara'a ho'i i roto i te ārea fenua o nau Poro Toru mā'ohi – 'oia te « Māhora nui nō Rapa-Nui », tei reira te ti'a-māere-ra'a o te mau mō'ai ; te mau faufa'a 'āpiti 'o « Papahānaumokuākea » nō Vaihi

'e 'o « Tongariro » nō Teaoiteoroa — e fa'aō atu i te tāpura na'ina'i nō te mau faufa'a hīro'a i fa'ari'ihia 'e te 'Āmui-tahi-ra'a fenua o te ao nei, i niuhia i ni'a i te Fa'aura'a nō 1972 nō te pāru'ura'a i te faufa'a tumu o te ao, pae hīro'a 'e nātura.

E fa'aoti te mau Hau, mero o te Tōmite nō te Faufa'a Tumu nō te Ao, i tō rātou māna'o i ni'a i teie horo-tāpa'o-ra'a i'oa i te 'āva'e tiurai 2017 i Cracovie (fenua Pologne), i reira te tupura'a nō te 41ma o tā na rurura'a. 'Ia fa'ari'i-noa-hia mai te ti'ara'a tā'a 'ē mau 'e te faufa'a i'ei'e nui ho'i nō Taputapuātea — mai tei tātara-hu'ahu'a-māite-hia mai 'e rau nau ano'ite —, e riro ia 'ei tūramara'a iā Taputapuātea 'e te tā'amotu nō Raromāta'i 'e 'oia nei, 'ua riro ia 'ei te'ote'ara'a rahi fāito 'ore nō te Ta'ata Pōrīnetia.

Hau atu rā i te mana'o tā na e pīna'ina'i noa ra nā roto i teie Poro Toru Mā'ohi, e tui a'e te ro'o nō teie faufa'a tumu i te mau 'ōti'a tumu nō te mōana rahi roa a'e o te ao nei.

E rave rau mau tumu e papa nei i te tau-to'ora'a ā Pōrīnetia farāni e 'ia noa'a mai teie tītiro : – Te niura'a nā mua roa i teie nei tuha'a-vā i roto i te tahi arata'ira'a fa'ahotura'a tau roa 'e te au maita'i ;

- E rave'a ho'i te tāpa'ora'a i ni'a i te tāpura Faufa'a tumu o te ao nei nō te fāna'o i te fa'atupura'a 'ohipa 'e tōro'a : te ha'api'ipi'ira'a i te mau ti'a arata'i peu tumu ānei ; te ha'amaita'ira'a i te pae'au o te 'ohipa fa'ari'ira'a (nohora'a 'utuāfare manihini, fa'atāmā'ara'a, utara'a), te pae'au o te tapiho'ora'a (ho'oho'ora'a hotu rau 'e tauiha'a rima'i nō te fenua nei), te turura'a 'e te fa'atupura'a taiete 'ohipa, 'e tae noa atu i te tura'i-ato'a-ra'a i te mau 'ohipa tumu (fa'a'apu, tautai) ;

- E tu'utu'ura'a ato'a rā i te u'i 'āpi i te hō'ē tūha'a fenua pāru'ura i te mau tū'īnora'a e rau te e riro i te fa'ahā'iri'iri roa 'ino iā na.

'A tae ho'i i te tāpura fa'anahora'a ti'a'aurara'a, e pāru'ura 'o ia i te nūna'a 'e te tūha'a vā hīro'a tumu nei i te rave ā vētahi mau

'ona 'e taiete patura'a rārahi e nehenehe e fa'ahuru 'ē i teie puna fa'ahotu nā roto i te tahi nau 'ōpuara'a tū'ati 'ore.

Nō reira, te 'ā'anora'a o te tūha'a fenua 'e tai i tāpe'ahia mai nō te tāpa'ora'a iā na i ni'a i te tāpura Faufa'a tumu o te ao nei, 'ua fāitohia mai iā 'ei pāru'ura'a 'e 'ei tu'utu'ura'a i te faufa'a nui, pae rahura'a 'e pae vāna'ana'a, nō tei nei tuha'a-vā i te u'i hou nō 'anānahi.

Eita te UNESCO e fa'ahepo i te tahi fa'aturera'a ; 'ei hōro'a-noa-ra'a i te hō'ē tītiro fa'ature 'ore.

Nā te fenua iho e horo tāta'u nei e fa'anaho mai i tā na iho fa'aturera'a nō te ti'a'aura'a i taua faufa'a ra 'ia au i tā na iho fa'anahora'a ture. E hi'opō'a noa te UNESCO e 'ua tūea mau ānei te mau fa'aturera'a i mā'itihia (tāpura fa'anahora'a ti'a'aura'a) 'e, 'ia riro mau ihoā i te fa'a'ohipahia.

'Ua tu'u te fa'aterera'a o te Hau fenua i te tahi māna'o 'e 'ia ha'amauhia te tahi tōmite ti'a'aura'a 'e fa'ahipara'a e piri māite mai i te mau māna'ona'ora'a 'e 'ōpuara'a o te mau nūna'a tā'ata e noho nei i roto i teie tūha'a-vā, te mau 'utuāfare nā te hiti mai, te mau fatu fenua... E rave rahi i rotopū i rātou, e mero iā nō taua tōmite ra.

'Ua ha'amanahia teie tōmite 'e tā na fa'aterera'a 'āpi i te 12 nō tiurai i mā'iri a'e nei ; 'ua fa'ata'a-hu'ahu'a-hia tā na mau fā nō te papara'a i te ti'a'aura'a, te aupurura'a 'e te ha'afau'ara'a pae tōtiare 'e fa'ahotura'a faufa'a nō teie tūha'a fenua 'e tai.

E rave 'āpīpiti mai te mau pū'ohipa ā te Hau 'e te nūna'a tā'ata tupu nō reira i teie tāpura fa'anahora'a ti'a'aura'a mai te fa'atura i te huru orara'a nō te huirā'atira 'e te mau tītaura'a fa'ahotu faufa'a. 'Ia fa'ahōhonu-atu-ā-hia rā te tuatāpapara'a o teie tāpura

tūha'a 'e tūha'a ai. 'Ua ha'amata a'e nei teie tūha'a.

Te moiha'a ti'a'aura'a i māna'ohia, 'o te patura'a ia i te tahi « Ārea Vāhi Pāru'ura » (ZSP) — vauvauhia tō na fa'anahora'a i roto i te papa ture nō te fa'anahora'a fenua — e au 'ia fa'ata'ahia, mai te tītau fa'atura atu i te māna'o o te mau nūna'a tā'ata nō reira. 'Ia riro ato'a te patura'a nō teie « Ārea Vāhi Pāru'ura » (ZSP) 'ei fāfāra'a i te māna'o o te huirā'atira nā roto i te tahi tītotorora'a māna'o huirā'atira.

Eita e faufa'a e rave ha'amana mai i te tahi ture fenua 'āpi.

'Ei hi'ora'a nō teie uiuira'a māna'o, e nehenehe 'ia fa'ata'ahia 'e te mau fatu fenua te tahi mau fa'anahora'a rau ('aitāuira'a, 'ohipa, fa'aho'ira'a maita'i...) e au nō te fa'atorora'a ānei i te tahi 'e'a nahonaho nō te mau manihini 'ia tere māta'ita'i i te mau tahua 'ihipapa o teie ārea vāhi, nā tai roa mai e tae roa atu i uta nā te hiti mau'a tui-ro'o nei nō Ōpōa 'e Hotopu'u.

Te mea pāpū, e fa'aturahia ihoā te ti'ara'a fatu fenua mai te e turu-parau-fa'au-hia te ha'afau'ara'a o te mau tūha'a fenua e o mai i roto.

'Ei ravera'a matamua, e fa'atorohia te hō'ē 'e'a hāhaere 'āvae noa te e topahia tō na i'oa 'o TE-ARA-HITI-NI'A, nā ni'a i te 'āivi e vai nei i ni'a i te 'outu Matahiraitera'i, nā ni'a ho'i i te mau fenua o te Hau, nō te tere atu e māta'ita'i i te tahi mau faufa'a tumu fa'ahiahia mau e vai nei i reira.

'A tae rā i teie « tītiro Unesco », 'ia noa'a noa mai 'o ia 'aua'e maoti teie « Vā Mō'a 'o Taputapuātea », 'ia riro ihoā 'o ia 'ei niu papara'a nō te nu'u-māite-ra'a o te orara'a tōtiare 'e o te u'i hou nō 'a muri atu. ♦